

Ez az első délutánom Spanyolországban, és délnek indulok a madridi Atocha pályaudvarról. Csak kicsit tűnik meglepőnek – elég hézagos a spanyol nyelvtudásom ahhoz, hogy rossz jegyet vegyek, és másfelé menjek, mint szerettem

68 A. L. Kennedy

GARCÍA LORCA NYOMÁBAN, GRANADÁBAN

volna. De kivételesen az derül ki, hogy pont ott vagyok, ahol kell, és pont a kellő időben: hatórási vonatutazásra visz egy érzelmi felbuzdulás.

Granada felé tartok, egy festői városkába, melyet sokrétű gitármű-

vésze, egy szivaros-torreádos operamű, Alhambra édeni kertjei, és a mór múlt több maradványa tesz különlegessé. És persze, mint áldozatokat szerető vidéknek, van egy híres, mártír fia: a költő és drámaíró Federico García Lorca, akit 1936-ban, a polgárháború kitörésének első napjaiban öltek meg a nacionalisták. Lorca, akinek az írásai, a politikai nézetei, a nemi vonzalma miatt kellett meghalnia, teljesen rossz helyen volt, a legrosszabb időpontban. Megölésével a minden városban meglévő alantas irigység vett elégtételt, az a félig szégyenlős, félig szándékos szadizmus, amely ritkán marad meg az ártalmatlan időöltés keretei között.

Lorca Granadában nőtt fel a 20. század első évtizedeiben. Mint minden belevaló ifjú művész, a fővárosban próbált szerencsét, az akkori nagyvilági és nyitott Madridban, ahonnan a pazarló New York-ba és a nyüzsgő Kubába tett utazásokkal tágitotta szellemi látókörét. De mindig visszatért családjához a szülővárosába, melyet szeretett toleráns, művészetkedvelő, nem-keresztény hagyományai, és gyűlölt szűklátókörű, rosszindulatúan provinciális kispolgárai miatt. Ő, aki folyton a halál gondolatával viaskodott, de akinek a futás mindkét értelemben neheze esett, a baloldal egyik vezércsillaga, aki a sajtóban megtámadta a granadai középosztályt, pontosan akkor ment vissza a városba, amikor nem kellett volna: annak a véres zűrzavarnak a kezdetére, amely különösen piszkos háborúvá fajult.

1936. július 13-án Lorca minden féltő szó ellenére elhagyta Madridot és a biztonságot, és az éjszakai vonattal Granadába indult az Atocha pályaudvarról. Félve, de viszonylagos biztonságban átvészelt néhány zavaros hetet a szülővárosában. Az egyik barátjánál bujkált az Angulo utcában, amikor augusztus 16-án mint „oroszk kém” letartóztatták. Két vagy három nappal később egy nacionalista kivégzőosztag ölte meg. Harmincnyolc éves volt. A város mögötti dombok közt egy vízmosásban hagyták a holttestét, néhány plusz golyóval a végbelében, csak hogy jelezzék, a fasiszták közt is akad, aki

kedveli a szimbolikát. Egy baloldali érzelmű tanár és két kevésbé ismert torreador – mindkettő anarchista – osztozott a sorsában.

Több mint fél évszázad múlt el. Élek, szabadon írhatok, és azt figyelem, hogyan fut, marad le és zsugorodik semmivé a peron az ablak mellett, miközben gyorsulunk. És persze Lorca hangjára gondolok, az elrabolt 69 jövőjére, a szokványos önkényuralmi eszközökkel megrövidített életére. És persze arra, hogyha kicsit több tartás volna bennem, a legjobb tudásom szerint írnék – egyszerűen, mert képes vagyok rá; mert vannak, akiket örökre elnémítottak; mert az írás kiváltság és egyben felelősség. De, mint már jeleztem, megrendült a tartásom.

Ézért eltekintek az életrajzi párhuzamok feltárásától, nem játszom összehasonlítás-szembeállítást. Lorca, példának okáért, boldogtalan író volt, aki élete java részében a halál szörnyűségéről, büvöletéről és erejéről elmélkedett. A megnyerő, de kártékony férfiak vonzották. Hitében hol túlbuzgó volt, hol csüggeteg, sokszor gyötörte tanácstalanság és bűntudat – nem tudod Istent szeretni, ha gyűlölöd magad. Imádta a színházat, rövid ideig színészkedett is. Hitt a hangosan kimondott szó erejében. Ez utóbbi különösen jólesik – nekem megrendült a szavakba vetett hitem, de az övéihez szívesen vagyok közel. Ennyi idő múltán még mindig társat keresek a szavakban, még mindig szeretném azt hinni, hogy megihletnek.

És jó, hogy ezen az utazáson gondolatban itt van velem, mert Lorca csodálta a bikaviadalt, egyik ihletőjét. És mivel az ő módján közelíték a bikaviadalhoz, hidegen hagy a Hemingway-féle hivalkodás – a bárpult melletti beszámoló a nemi kapuzásról, a külföldi erőlködése, hogy a helyiek közé tartozónak, de közben mindvégig különlegesnek látsszék –, amellyel az első volt, aki egyetlen hatalmas alkoholnyomásos turistaklubnak ábrázolta Spanyolországot. Azt az összehasonlítás-szembeállítást még egyszer ne – Hemingway papa sehogy sem nem illik a képbe. A híres torreadorhoz, Juan Belmontéhoz hasonlóan Hemingway is öngyilkos lett a pályája végén. És fiatalemberként járt itt Spanyolországban, és felfedezte, hogy megy neki az írás, aztán sokkal idősebben ismét itt járt és rájött, hogy már nem megy, hagyta kiveszni magából e képességet. Gondolni se akarok arra, hogy én mire jövök rá, míg itt vagyok.

Úgyhogy inkább Lorcáról gondolkodom. Lorca, akinek a képzeletét nem hagyta nyugodni Szent Sebestyén, a vértanú, aki több sebből vérezve, nyilvánosan halt meg, akár egy bika – vagy egy torreador, akivel ugyanez megtörténhet. Lorca, akinek élete corridaszerű¹ véget ért, ifjúkorában azt is megtette, hogy vérszín foltos torreador öltözékben vitette körbe magát Granada utcáin, mintha halálos bikadöfés érte volna. (Ez csak egyike volt számos módszerének, amellyel a halált elűzte magától.) Barátja volt Ignacio Sánchez

Mejíasnak, a szelíd tekintetű polihisztornak, aki mindkét nemhez vonzódott, és ádáz bikaölő volt. Miután Mejías meghalt az arénában, Lorca verset írt az emlékére. És híresen újraértelmezte és kitágította a duende fogalmát, amely nélkülözhetetlen a corrida-hívók szenvedélyének megértéséhez.

70 Egy spanyol szótárt felütve, ezt találni: kísértet, manó, lidérc, kopogó szellem. Ugyanakkor, nyilvánvaló ellentmondásként, a szó egyszerre utal a földszellemmel és a fölöttes énnel lehetséges kapcsolatra. Lorca számára a „sötét tónusú” műalkotások csírája lett a szó, amely egy fájdalmas ihletben, vesztéségbn, áldozatban gyökerező éteri, de szomorú pillanatot ragad meg. A duende nem rosszindulatú, hanem mélabús szellem. Lehet, hogy ez Lorca számára a katolikus bűntudat megkövetelte ár volt azért, hogy inkább szellemi volt, mint istenes, amikor alkotóként, vagy egyébként, kötelességszerűen hangot adott az egyéni és társadalmi szenvedésnek.

Lorca minden nemzetközisége ellenére úgy vélte, hogy a duendének Spanyolország az igazi otthona. Úgy érezte, hogy a duende hangulata, a holtak imádata és örökbecsűvé magasztalása, mélységesen spanyol. A duende egyik legerőteljesebb megnyilvánulásának a cante jondo műfaját tartotta, a flamenco zene „mély dal”-ait, melyek azért kapták e nevet, mert az andalúz lélek mélyéből kell megszólaltatni őket. A bikaviadal egyes mozzanataiban is ott látta a duendét – mint mondják, a corrida is egyfajta dal az andalúz lélek mélyén. Amikor egy egyetemi előadáson először hallottam a duendéről, rögtön tudtam, ez olyan valami, ami kell nekem, amire máris ki vagyok éhezve, amit szavakkal létre lehet hozni. Akkor még nem tudtam, hogy amikor a rajongók a nagy bikaviadalokról beszélnek, az mindig olyan, mintha a duende leplezetlen megnyilvánulásait ecsetelnék – a komor fenség pillanatait.

Vannak kritikusok (de rajongók is), akik szerint a duende felfújt cigány maszlag, vagy egyszerűen Lorca személyes kínjait tükrözi: önmegvető, élvhajhász életét; óvatlan, ám könnyen sérülő művészeletkét; a konzervatív, keresztény Spanyolországban megélt homoszexualitását. Noha engem felváltva untat és bosszant a közhely, mely szerint a művész megkínzott lélek, aki túl érzékeny az élethez – vagy legalábbis ahhoz, hogy *vele* élni lehessen – mégis amondó vagyok, hogy a duendének mint közelítésmódnak megvan a maga haszna. Eszünkbe juttathatja, hogy a pusztítás közeli kapcsolatban áll az alkotással, még akkor is, ha nem pusztít el többet, mint a megelőző úrt, vagy a kész mű előtanulmányait. Szóképe lehet a „léleknek”, amely bizonyos pillanatokban szépen és kíméletlenül felajánlkozik egy bizonyos valakinek – de próbáld csak megragadni, elvárni, biztosra venni, és máris elillan.

De most, amikor a ringatózó vonat város túlsó peremén suhan át, a duende legkevésbé sincs a gondolataim középpontjában. Nem tudom az okát, de szeretném körbejárni, miért csak egy dolog foglalkoztat: Lorca figyelemre méltó tehetsége a fényképezkedéshez. Még a legjelentéktelenebb fotókon is

majdnem olyan teljességgel mutat meg valamit a természetéből, mintha szavakkal tenné. Egyedül, vagy mások éber arcával körülvéve, Lorca mindig kiragogy. Ha belenéz a szemébe, meglátod, mit villant fel magából csak a te kedvéért. A védjegye: hegyes, gyászfekete szemöldök; kicsit incselkedő, kicsit gyerekes, kicsit sértődött szempár; és töprengő, félénk, 71 avagy derűs, de mindig rendkívül – szinte vádlón – életteli szája.

És, persze, akaratán kívül ott lebeg körülötte egy árny, a korai halál sejtelme. Némelyik felvételen majdnem tudatában van a közelgő sötétnek, szinte azt kérdi, mikor jönnek megölni a hazáját másképp szeretők. Csak akkor látszik mentesnek e lidértcől, amikor előad. A hallgatóság előtt, a duende bajnoka teljesen önfeledt, a munkáját élvező embernek mutatkozik. E jelenséggel gyakran találkozni a művészek és sportolók beszámolóiban, akár csak az írókéban és a torreadorokéban – ilyenkor elhagyja őket az énjük, és helyét az öröm tölti be. Olyan pillanatot, amelyben önpusztítás nélkül juthatnak túl saját magukon, és amely, úgy tűnik, mindent megér, a torreadornak még a végveszélyt is. Ez az önzés nélküli tartomány, ez a mozgalmas nyugalom lehet az a valami, amelyet az érintettek emlékei szerint okkal nevezhet duendének a közönség.

A vonatról leszállva egy óriásplakát előtt haladok el. Lorca arcát ábrázolja, és kulturális rendezvényeket hirdet, melyeket Lorca vagy helyeselt volna, vagy nem – a halál az ízléséből következő állásfoglalás minden valós elemétől megfosztotta. Azon elmélkedtem, miért jött vissza Lorca Granadába, miért jött haza, miért vállalta az utolsó kockázatot, és kereste itt a végzetét.

Granadában a Huerta de San Vicente 6. előtt állok. Ez volt a Lorca család nyári lakhelye: napfényben sütkérező vastag, fehér falak a vakítóan kék égbolt alatt. Valamikor termőföldek vették körül – mondják nekem. Ma, Lorca emlékére, modern park övezi, teljesen beépülve a külvárosba. Csak a Huerta kis kertje, a tornác fölött futó virág, a lustán nyújtózó ablakok, a keskeny lodzsák utalnak a lassúbb és békésebb vidéki múltira.

Belépek a kapualjából, amelynél fénykép készült a mosolygó, egybeszabott munkaruhát viselő Lorcáról, aki bácsinak hat a karjába csimspaszkodó kislány, és a nála is apróbb, szégyenlős kisfiú társaságában. Odabent hűsek, egyszerűek a szobák: a hallban ott találok a díványt, amelyen derűs felvétel készült róla, ahogy a fejét hátravetve, tágra nyílt szemmel nevet. Határozottan úgy érzem, már jártam itt, amellettt hiányérzetem van, mintha valakit még hazavárnának ide.

Az ifjú idegenvezető őszinte szomorúsággal számol be Lorca utolsó napjairól. Egy másfajta sajnálkozás dühből, büntudatból és üzletiességből

Lorca-plakátokkal, -képeslapokkal, -pólókkal, -szobrokkal és -könyvekkel árasztotta el Granadát. Alig látni kirakatot, amelyben ne volna ott a képmása. Pedig már akkor sem volt igazán ismeretlen szerző, amikor 1936 nyarán utoljára hazajött. Milyen különös, hogy a hírnév, amely oly vonzó áldozattá tette, nem nyújtott biztonságot neki. A halála ugyan betett a nacionalisták népszerűségének, ám a megmentéséhez minden közfelháborodás későn jött.

Felmegyek megnézni a költő szobáját, íróasztalát, az írást szolgáló kényelmes környezetet. Mielőtt kimennék, valamiért a villanykapcsolóhoz nyúlok – nem fényt akarok gyűjtani, csak megérinteni a kapcsolót, ahogy ő érinthette. Az idegenvezető figyel – nem először láthat ilyet.

A következő szobában néhány Lorca-kézirat és első kiadás látható tárlókban; nem a legizgalmasabb kiállítás, amelyet valaha láttam. Mégis – elfordulok a többiektől, és megvárom, amíg kimennek, mert – könnyezem. Egy olyan ember házában vagyok, akinek az írás volt a hivatása, aki azt az örömteli emberi dolgot művelte, hogy szavakat vetett a papírra. Író lett, híres ember, célpont. A szeretete ártott neki, elárulta a hivatása, és valami – egy másik, a gyilkosságon felüli galádság, melynek nem lett volna szabad megtörténnie – bűnössé tette, bűn nélkül.

Megtérve a kert békességébe, a delelőre hágó nap mind élesebb fényében hunyorogva, tudom, hogy itt tartózkodott Lorca, mielőtt az Angulo utcába ment elrejtőzni. Ez az a kert, ahol látta, hogy a nacionalista pribékek hogyan korbácsolják az intézőjét, Gabriel Pereát, akit egy fához kötöztek. Amikor Lorca közbeavatkozott, a földre taszították és megrugdosták. Ekkor ismerték fel: Federico García Lorca, a köztársaságpárti kormány híve, baloldali író, meleg. Nem akarok elmenni az Angulo utcába, még akkor se, ha még létezik. Nem akarom tudni, hogy hol van. A Huertát akarom megőrizni az ő emlékeként – a helyet, ahol alapjában véve boldog volt.

Az éjszakai vonattal hagyom el Granadát. Szeretném visszacsinálni azt az utazást, amellyel Lorca hazajött. Ostoba és értelmetlen ötlet, de őhelyette szeretnék távozni. Én élek, és egy sosemvolt utazást teszek: Madrid, az Atocha pályaudvar felé haladva, talpfáról talpfára kijavítok egy hibát.

(Fordította: Szilágyi Mihály)

A. L. Kennedy skót író. Maugham-, Lannan-, Heine-, és osztrák állami Európa-díjas.

*corrida [futtatás]: a bikaviadal spanyol neve. A szerző García Lorca üldözöttségének érzékeltetésére használja itt e szót.